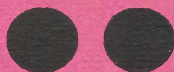
Cijena 50 helera.

Hrvatska Bosna

(Mi i „oni tamo“.)

Preštampano iz „Hrvatskog Dnevnika“.

Naklada uredništva „Hrvatskog Dnevnika“.

Sarajevo 1907.
Tiskara Vogler i drugovi, Sarajevo.

Hrvatska Bosna

(Mi i „oni tamo“.)

Preštampano iz „Hrvatskog Dnevnika“.

Naklada uredništva „Hrvatskog Dnevnika“.

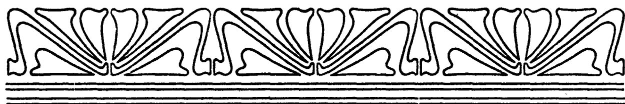

Sarajevo 1907.

Tiskara Vogler i drugovi, Sarajevo.

1. Na razmegji.

Odviše dugo stojimo na razmegji evropske i istočnjačke kulture, a da nas ne bi doimalo i nešto onog fatalizma, koji karakteriše čitavu istočnjačku kulturu, te po onoj „et fata sua habent libelli“ možemo reći, da i želje i narodi imadu svoj fatum, ili da se izrazimo nešto modernije: svaka zemlja i svaki narod imadu da vrše u tijeku historičkog i kulturnog razvitka svoju stanovitu zadaću. Taj se fatum po vremenu samo u pojedinostima mijenja; u bitnome ostaje ideja, iz koje proishodi, uvijek ista.

Najbolji nam je primjer u tome baš sama Bosna. Od kada se na njezinu tlu pojavljuju prvi tragovi ljudstva i ljudske kulture pa do današnjega dana, ona nama predstavlja bedem, o koji se biju valovi dviju protivnih kulturnih struja. Eno već u kameno doba silne razlike u kulturnim pojavama Bosne i recimo susjedne Srbije, izmegju zapada i istoka Balkana, a ta raznolikost postaje to veća što se bliže primiče vrijeme, te na polju prosvjete svita dan! Imade li naobražena čovjeka, kome nije poznata ona silna kulturna opreka izmegju Ilira i Tračana, koji prem možda bijahu po jeziku srodni,

gravitiraju na dvije protivne strane: Iliri onoj kompaktnoj narodnoj masi sunarodnjaka, koja je opasala obale Jadrana, te je bila podlogom klasičnoj a poslije modernoj evropskoj civilizaciji, a Tračani impulzivnom ali inače sterilnom azijskom tlu?

Da je ova granica, koja dijeli zapad od istoka, te teče preko Balkana, ukopana dlijetom u relijef zemaljske kore, ne bi se mogla oštrije isticati, nego se istakla u povjesti, ne bi se mogla bolje ušćuvati do današnjega dana; jer ista linija, koja je dijelila prehistorijska plemena Balkana, dijeli ih — ma bila istokrvna — i danas. Ona bijaše nekoć razmegjom izmegju rimske pokrajine Dalmacije i Moezije istočnog i zapadnog rimskog carstva, istočne i zapadne crkve, bizantinstva i evropske prosvjete, islama i krsta, plavokosih Slovjena i crnomanjastih Vlaha, kulturno aktivne i pasivne pasmine, Hrvata i Srba, napretka i stagnacije, života i smrti.

To je jaz, u kome tonu pogranične pokrajine, u kome bi utonula i Bosna, da joj sudbina prošlih vijekova nije očeličila sile, te može ustrajati, da joj njen položaj ne označuje jasno stazu, kojom joj valja poći. Tim su jazom nekoć tekli potoci krvi, a samo noga osvajača prelazila bi preko njega, pošto bi se napunio ljudskih lješina: stara kultura nije bila kadra da ga ispuni! Ona ga je tek premostila, kao u doba rimskih osvajača, kada se taj most svalio od sebe, tek što ga pregjoše osvajači; a u doba osmanlijsko obarala su ga bosanska islamska vlastela, čim su osjetila opre-

ku, što postoji izmegju njih i osmanlijskih „turkuša". Oni, prem u vjerskom vidu podložni Carigradu, osjetiše, da izmegju njih i azijskih osvajača ni u etničkom ni u kulturnom vidu nema srodnosti. I zato upravo bosanski i arnautski muslimani predstavljahu u čitavom golemom turskom carstvu jedine elemente, koji su znali, da sačuvaju svoju narodnu individualnost i svoje sredovječne tradicije.

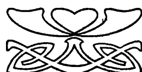
Cijelim nizom uvjeta geografske, etnografske i historičke situacije Bosne jasno je obilježen politički položaj njen prema monarhiji, a još jasnije političko znamenovanje Hrvatstva u Bosni. Ono predstavlja kulturnu vezu izmegju Evrope i istoka, vezu izmegju monarhije i Bosne, koja je za najtežih historičkih katastrofa možda popustila, ali se nikad nije prekinula. Ono predstavlja etničku vezu izmegju onog teritorija, na kom je hrvatsko pleme zasnovalo svoju prvu i ako još malenu državu sa današnjom Hrvatskom; ono predstavlja vezu, koja u vidu državnopravnom daje našemu kralju pravo, da se u Bosni osjeća vladarom, a ne mandatarom, jednom riječi: samo Hrvatstvo, bilo ono Krstove ili Islamske vjere, predstavlja onaj elemenat, koji je zvan, da zajazi onaj jaz, što postoji izmegju Evrope i Balkana.

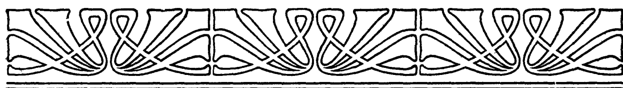
Taj osjećaj u svakome od nas tinja i živi, on nam jasno ustanovljuje našu zadaću u tijeku historičkog i kulturnog razvitka: zbližiti prije svega Bosnu Hrvatskoj, utrti onaj put do monarhije i u srce Evrope, koji

kud god iz Bosne kreneš, vodi samo preko Hrvatske. Hrvatstvo će time iznova uskrisiti, jer: tvrgja veza no čelična je veza krvi!

Da ćemo u tome naići na borbe, to svak zna: eto nas odavna u vječnoj borbi protiv onih elemenata, koji gravitiraju s onu stranu opisanog fatalnog jaza, koje nekakva neodoljiva centrifugalna sila goni iz državne zajednice sa monarhijom, koji su jučer sretali vlast pod krinkom lojalnosti, a danas pletu niti, te ih bacaju preko Drine, koji nas Hrvate zovu braćom, da nam u bratskom zagrljaju otmu historička naša prava i našu narodnost, ne bi li je s čarom prodali — na Terazijama!

Ali još stojimo mi s ovu stranu razmegja, a „oni tamo“ ostati će s onu!

2. Naša gruda.

Gruda zemlje, koja nam je domovinom, malena je ali cjelovita! U doba geneze našega planeta prošla je ona jedan od najzanimljivih geoloških fenomena, koje se inače po svijetu ne nalazi nigdje u takoj tipičnoj formi kao baš na toj našoj grudi.

Sav onaj široki prostor, što se diljem Jadrana stere od Istre i slovenskih Alpa a strujanjem dinarskih Alpa do Crne Gore i do Drine, predstavlja nam u doba geološkog razvitka zemlje jednu jedinstvenu i cjelovitu sliku. Vapnenasta podloga tla na čitavom ovom prostoru, kojoj se vršci danas ispinju do 2000 m, bijaše nekoć morsko dno, kotlina Jadrana, koji se danas stisnuo u dvije tijesne obale. Iz tog nekoć golemog mora izdizala se polako ova naša gruda zemlje kao jedna velika cjelovita ploča. Što je nekoć bilo morskim dnom, postalo je morskim žalom, a žao se pomalo sve više i više uspeo pod nebo. Revolucije u utrobi zemlje saviše osušenu koru, njeni se slojevi ponabraše, iz ravne ploče izmiljaše gorske kose, koje sve struje stanovitim smjerom. Strujanje vjetra i kiše rastače pomalo poroznu masu ove

vapnene ploče, nastaju rijeke i doline, kojim se korito u istome razmjeru spušta, u komu se dno uspinje; nastaju one silne pećine, u kojima se gube velike bujice naših kriptičnih rijeka, nastaju gorska jezera, krasni slapovi i ovo naše ljuto a ipak plodno vapneno tlo: jednom riječi, nastaje onaj krasni a opet zagonetni kraški fenomen, što ga geologija nigdje na svijetu nije obrela u tako jasnoj slici kao baš na našoj grudi od Slovenskih Alpa do Crne Gore i do Drine!

Taj fenomen uzrokom je slikovnom čaru naše domovine, on je stvorio divotna Plitvička jezera, ljute, kao nožem izrezane grebenove Dinarskih Alpa, krasna kraška polja oko Kupresa, Županjca i Livna sa svojim kraškim jezerima, zagonetno Popovo Polje, koje je ljeti bašća a zimi veliko jezero, divotne slapove Plive, Krke i Zrmanje, ljutu golijet hercegovačku i oštre glavice Romanije planine; on je stvorio svu onu čarobnu romantiku kraja, svu onu prirodnu ljepotu i veličajnost naše domovine, kojoj se glas pronio cijelim svijetom.

Tamo, gdje taj kraški fenomen prestaje, oko Drine, izmedju Srebrenice i Rudnika, presjeca ga eruptivni sklop vulkanskog podrijetla, a u njegovim je njekoč žilama tekla žitka ruda, koju su za srednjega vijeka saski i dubrovački vaoturki crpali iz utrobe zemlje. Preko tog sklopa teče ono razmegje, koje u geološkom vidu cijepa Balkan na dvoje, Pontus od Jadrana, tu prolazi onaj jaz, koji nas u svakom vidu i danas odvaja od „onih tamo“.

I tako nam se Hrvatska i Bosna već u doba

geološke formacije naše zemlje pokazuje, kao jedna nerazdijeljena cjelina. Svaka faza u razvitku toga prostora uvjetovana je istim uzrocima, svaki trunak zemlje na njem odaje iste pošljedice, ima istu geološku prošlost i istu budućnost.

Ta jedinstvenost podloge, na kojoj se razvija naš narodni život, svakomu je jasna a da ta cjelina ne pripada istoku, nego da je sa tisuće žila i i žilica vezana baš u srce Evrope; eto to nam kažu i same Dinarske Alpe, koje sve bez iznimke struje istim pravcem, koje se sve bez iznimke stječu preko Krajine u srcu Hrvatske, a preko njega se vežu uz Alpe, uz onaj golemi gorski sklop, koji se punim pravom zove hrptenicom Evrope.

Zar ova mala zraka svjetla, što ga trenom oka iznijesmo iz doba geneze našega planeta, nije dovoljna, da nam razjasni položaj Bosne u evropskoj konfiguraciji zemalja? Zar nam strujanje dinarskih Alpa, tijek svake i najmanje rijeke u Bosni ne bilježi jasno put, kojim treba da idu naše težnje?

Zar nas oni ne odvraćaju od one „eruptivne“ mase oko Drine, koja odvaja nas i one tamo?

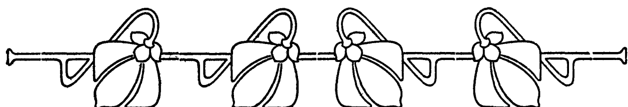
Geološka jedinstvenost Bosne i Hrvatske izbija jasno i na južnum rubu Posavine, gdje su sarmatski slojevi i obiljna pontička fauna tvorbe silnog nekadanjeg kopnenog jezera, te spomenici morske transgresije, koja je u mladomiocensko doba obuhvatala sjeveroistok Bosne, gotovo cijelu Slavoniju i veliku panonsku nizinu.

Poznato je, da geološke i klimatske prilike u prvom redu uvjetuju organski razvitak, da se cje-

lokupna slika faune i flore njima prilagogjuje; — i u ovom potonjem vidu pripada Bosna Hrvatskoj a preko nje srednjoj Evropi, jer njena je fauna skroz srednjo-evropska, dok se primjerice srpska od nje bitno time razlikuje, što tamo ima izolovanih mediteranih oaza. Te oaze karakterišu vrste Paliurus i druge biljke a od životinja vrste Cettia, Saxicola i sl., kojima u Bosni nema traga.

Pa, ako geološke i klimatske prilike tako očevidno obilježuju različnost faune i flore, zar ima umnog čovjeka, koji ne bi znao, da one uvjetuju i razvitak ljudstva, da su one uzrokom, te se ono vremenom cijepa u razne narodne invidualnosti? A narodna individualnost na našoj grudi zemlje jest i ima ostati hrvatska! Ona je na cijelom tom prostoru jedinstvena i nerazdjeljiva, njen su fatum i njena zadaća, reko bih u samoj kori zemaljskoj!

Može se li naći čovjek, koji jako je svjestan jedinstvenog tog našeg tla, ipak bi htio, da pokuša, da tu jedinstvenost rascijepa? Može! jer „oni tamo“ voljeli bi, da od te jedinstvenosti odgrizu dobrani komad — našu ponosnu Bosnu — ali, nama na utjehu, to bi im moglo poći za rukom tek onda, kad bi slijepa krtica, koja, kao i oni, po tmini ruje, prokopala jaz kroz onu silnu krašku ploču, na kojoj se podigla Bosna, kad bi se primakao onaj jaz, što nas dijeli od njih, tamo bliže moru, kad bi mravi rastočili onaj eruptivni sklop sa Drinom, koji nas od njih odvaja!

3. Naše tijelo.

Darvinizam i antropologija dvije su moderne znanosti, a čudna im je sudbina! Svakom su gimnazijalcu na jeziku, o njima svaki rasugjuje, koji je u knjigu zavirio ali su ipak vrlo rijetki oni učenjaci, koji znadu, što su one u bitnosti svojoj, što li im je znanstveni problem. Kako se masa svijeta od darvinizma nada, da će iznijeti fotografiju onog majmuna, koji je bio praotac ljudskomu rodu, ili da će obreti onaj protozoon, koji je u nizu evolucije prvim zametkom — recimo slonu, tako se masa svijeta od antropologije nada, da će kad joj se pokaže komad ljudske kosti ili pram ljudske kose, znati opisati čitavu historiju onog individua, kojem su ovi ostanci nekoč pripadali.

Jedno nije svrha darvinizma, drugo nije zadaća antropologije. Proučavanje specijalnih pitanja obadvim je znanostima tek kamenje na onoj kaldrmi, kojom one sebi utiru put do riješenja općenitih pitanja organskog i ljudskog življa.

Antropologija ne će za to po jednom individuu, po jednoj pojavi u njega ustanovljivati pasminu, nego će induktivnim putem utvrditi čitavi

kompleks fizičkih i psihičkih pojava, kako se očituje u masi naroda; a taj nam tek kompleks u svoj cjelini predstavlja obilježje pasmine, obilježje granicâ, u kojima fluktuiraju pojedine pasminske pojave.

Laik obično zazire od antropologije, jer veli, da su današnji evropski narodi produkt smjese cijele serije raznolikih etničkih elemenata, koji izmjenice nastupiše na evropsko tlo, a u toj smjesi da je nemoguće razlučivati pojedine njene sastavine. Ali kao što će kemićar i fiziolog prepoznati i najsitniju kap čovječje krvi u tisućo-strukoj smjesi sa vodom ili sa drugom tekućinom, tako će i antropologija kap etničke krvi ustanoviti i u zamršenoj smjesi sa drugim elementima. To i nije težak posao, tek mu se hoće dobro oko i pouzdana metoda. Što više mi bi utvrdili, da je nama svakome od naravi prirogjen neki antropološki instinkt, koji, prem sebi nismo svjesni duševnog procesa, kojim dolazi do svojih zaključaka, ipak posve pouzdano rasugjuje.

Eto primjera: uzmite jevreja, bio on rodom Rus ili Poljak, Nijemac ili Francuz, Englez ili Španjol — pa da se smiješa u vrevu od 100 ljudi — i dijete će ga naći i prepoznati, čim ga ugleda! ili: uzmite Vlaha, bio on iz Rumunije, Šumadije ili iz Banata, iz Like ili Srijema, iz Bosne ili Hercegovine, obucite ga makar u odijelo šaha perzijskoga, i opet će svako iole bistro dijete, čim ga ugleda reči: eto Vlaha! Isto vrijedi za druge manje ili više prononsirane pasmine. Tu pomaže

neki prirogjeni ili stečeni instinkt, a u koga je taj instinkt finije razvijen, taj će znati razlučiti Posavca od Hercegovca, Ličanina od Zagorca, Dalmatinca od Slavonca, i rijetko će se prevariti.

Ali, naša nije pouzdati se ni u instinkt ni u oštro oko, nego u egsaktno proučavanje fizičkih svojstava Hrvata, kojima je Bosna pradomovina i onih Srba, koji kao miljenici „onih tamo", u zadnje vrijeme svojataju Bosnu. Mi ovdje ne govorimo o Srbima u opće; već se mi u ovoj našoj študiji, pošto smo zašli na znanstveno polje (znanost treba da se služi preciznom nomenklaturom) bavimo sa „takozvanim Srbima"; da su pak oni, o kojima govorimo, zbilja Srbi, toga nije do danas još ni jedna znanost dokazala!

U političkom dnevniku dakako nije mjesto, gdje bi se mogle iznijeti sve one sitne distinkcije u gragji skeleta i u pojavama fizičke konstitucije naroda, što živi u Bosni, pa ćemo samo ono iznijeti, što svakome laiku pada u oči i što možemo protumačiti i bez znanstvene spreme.

U Bosni ima:

Plavookih katolika 25,7%, muslimana 17,5%, pravostavnih samo **6,3**%;

Sivookih katolika 25,7, muslimana 42%, pravoslavnih 29%;

Crnookih katolika 48%, muslimana 38,6%, a pravoslavnih 64,5%.

U pravoslavnih ima tek 6.3 % onih čisto slovjenskih ko nebo plavih očiju, a 64,5 %, gotovo dva puta toliko kao u muslimana, imadu crne oči.

Pita se sad: Zar su to zbilja punokrvna braća onoj čisto slovjenskoj pasmini?

U Bosni ima:

Plavokosih katolika 25,7%, muslimana 22,8%, pravoslavnih 10,4%, dakle ni polovina kao u muslimana i katolika! Zar su to čistokrvna braća i reprezentanti kath-exohen plavokose slovjenske pasmine?

U Bosni ima:

Tjesnogrudih ljudi (sa 800—899 mm obima) katolika 37, %, muslimana 24,6%, a pravoslavnih gotovo **dva puta toliko** 43,7% ; široko grudih ljudi (sa obimom većim od 1000 mm) katolika 2,9%, muslimana 3,6%, a pravoslavnih ma **ni cigli postotak!** Zar su ovi potonji kraj ovoga percentualnog razmjerja odista ona snažna, etnički aktivna rasa, kojoj neki slijepci vindiciraju supremaciju u Bosni?

Naši podaci osnivaju se na mjerenju vojnika, dakle asentiranog, pomnjivo probranog, tjelesno najrazvijenijeg ljudskog materijala. Koliko bi viši bio procenat tjesnogrudih, da se bez izbora uvaže i oni, koji ne odgovaraju zahtjevima zakona o novačenju!

Po Nyströmu, koji je to ustanovio suptilnim načinom, smatra se dolihocefalija, to jest tipički izražena duljina lubanje, obilježjem starih kulturno nižih rasa, a što pleme više napreduje na polju prosvjete, to se ljudska lubanja više izobljuje i prelazi u brahicefaliju.

To je ne samo dokazano za razvitak pojedinih plemena, nego i za razvitak pojedinih generacija, prema tome, da li se one civilizaciji primiču ili se od nje udaljuju. Pa eto i u vidu indeksa lubanje današnjih Bošnjaka zamjećujemo zanimljivu pojavu: ni u katolika i muslimana nema ni ciglog jednog procenta ekstremno dolihocefalnih lubanja sa indeksom ispod 699, a u pravoslavnih ima njih **2,1 postotka;** nasuprot, ekstremno brahicefalnih sa indeksom iznad 850 imade u katoika 5,7 postotka, u muslimana 3,7 postotka, a u **pravoslavnih ni jednog postotka!**

Zar se spram ovdje izloženih podataka može i dalje tvrditi: da su Srbi duševno razvijeniji i da im po suptilnoj organizaciji možgjana pripada intelektualno prvenstvo i vodstvo nad ostalom masom naroda? Tko može, ako nije rob stanovitih ciljeva, da spram ovih podataka ustvrdi, da su aspiracije „onih tamo“ na Bosnu u etničkom vidu opravdane?

Mi bi mogli navesti čitavi red brojeva, koji na nepobitan način utvrgjuju dvije činjenice:

Prvo: Katolici i muslimani nose u antropološkom vidu sva obilježja istovjetnog etničkog elementa.

Drugo: Pravoslavni se življ daleko u tom pogledu odvojio od Hrvata, bili oni po vjeri katolici ili muslimani. Pravoslavni življ predstavlja crnomanjasti, pretežno tamni, fizično slabije razvijeni tipus.

Još jedno. — Bit će čitatelja, koji će sumnjati u ispravnost naših podataka.

Njima velimo samo jedno: Pitajte, ako ne vjerujete, savjesne liječnike, dakako i one pravoslavne vjere; pitajte atropologe franceške, madžarske, ruske, česke i t. d.

Upozorit ćemo još na jednu zanimljivu pojavu, koja će moći služiti najvećom kontrolom, a i tumačem naših podataka. Neka se svaki od naših čitalaca, koji se zanima za ovo pitanje, ogleda u kolu svojih znanaca iz kola „onih tamo“, neka dobro promotri boju lica ili prsiju u najtamnijih megju njima, neće li zapaziti, kako se mjestimice sa tamnije puti ističu svjetlije pjege: to su znakovi depigmentacije, što se zapažaju samo kod individua, koji su potomci starije tamnije rase i mlagje svjetlije, koja se s njima izmješala. Ta depigmentacija zapaža se upravo po Bosni vrlo često!

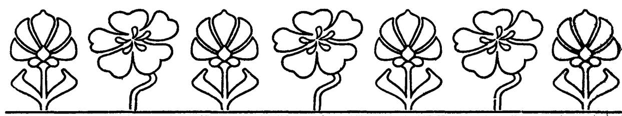
Ali razlučivanje, koje smo proveli u cjelokupnoj masi bosanskog življa, — može se proslijediti i megju samim pravoslavnima. Ako razmotrimo napose pravoslavne seljake i kasablije, to ćemo opaziti, da na selu procentni omjeri rastu u prilog svjetlijoj, plavokosoj, fizički razvijenijoj pasmini, u kasabama i gradovima, gdje se je raširio gazdaluk, opet raste u prilog crnomanjastoj, crnookoj, fizički slabije razvijenoj.

To je najbolji dokaz, da se tamna krv megju pravoslavnima Bosne širi iz gradova i kasaba, iz „gazdinskih“ krugova na selo. Zar je onda čudo,

da se tim istim putem propagiraju u seljaštvu stanovite ideje, zadahnute od „onih tamo".

Ova jedina činjenica dovagja umnog čovjeka do riješenja do sad nedosežnog problema!

4. Tamna krv.

Poslije onoga, što smo u zadnjem članku iznijeli, nastaje pitanje, odakle ona tamna krv, što odvaja veliki dio pravoslavnog življa u Bosni od svijetlog Slavenstva?

Da odgovorimo na ovo pitanje, valja nam zaći u davninu balkanskog poluotoka. Na sjevero istoku življahu tamo od starine dačka plemena, srodna tračkima, koja zapremahu istočnu polu Balkana. Današnja antropologija drži, da su ti Dai ili Daci smjesa prastarih starosijedioca i kimrijskokeltskih doseljenika; bili su tamne puti, mrke kose i crna oka. Kada je Trajan osvojio Daciju zamjeniše ta plemena svoj narodni jezik latinskim, svoje tradicije rimskom kulturom. Ne promijeniše time dakako boju svoje puti, kose i oka; i onda nije bilo još potrebno, jer je većina prehistorijskih naroda staroga svijeta bila crnomanjasta.

Kada se raspalo rimsko carstvo, prionuše potomci romanizovanih Dačana, rimskih deportiraca i kolonista uz Bizant, uz pravoslavlje, pa i ako govore jezikom latinskim, može se reći, da su do

današnjeg dana bili najodlučniji propagatori bizatinstva. To pleme, koje se danas u svojoj domovini zove rumunjskim, prozvaše izokolni narodi V l a s i m a.

Zaredaše seobe naroda. „R o m a n i“ gube rimsku kulturu, padaju u mrtvilo, a narod se kao narod Israela rascijepao. Jedan, i to bolji dio, osta na rogjenoj grudi, drugi se odvoji, te krenu u svijet, da se obija od nemila do nedraga. U srednjem vijeku raznijeli su se ovi iseljenici po čitavom Balkanu sve do Jadrana, Istre pa i same Štajerske, a diljem Karpata do Moravske. Gdjegod osvanuše, dao je narod tim rumunjskim iseljenicima posebna imena. To su današnji Kucovlasi, Cincari ili Ašani, to su grčki Maurovlahi, talijanski Morlachi ili Morlagi, to su istarski Čiči, bosanski Karavlasi, to je ona zloglasna „vlaška straža“ Martoloza (cf. merto-Vlasi), hijena na turskim bojištima, koja iza bitke plijeni poginule junake.

Već u polovici XII vijeka znade pop Dukljanin na Jadranu za te Vlahe, te ih posve točno zove M a u r o v l a c h i, to jest n i g r i L a t i n i (crni Latini). Njihovih nasilja ima u XIII. vijeku oko Novoga na moru, u XV. vijeku u Velju, Lici, Modruši, oko Bribira, Ugljana, u samoj Štajerskoj, a u Bosni tako preoteše mah, da se tu gotovo izgubila distinkcija izmegju Slovjena i Vlaha. U p r o s t o m n a r o d u p o s t a d o š e u o n o d o b a i m e n a V l a h i S r b i n s i n o n i m n a.

Kako su se oni u srednjem vijeku raširili, kako je duboko zasjekao njihov dojam u život i

jezik Slovjena u Bosni, Dalmaciji, Hrvatskoj i Crnoj Gori, to je veoma poučno razložio učenjak dr. Jireček; ali što on nije razložio jeste to: zašto ti Vlasi istom brzinom, kojom zamijeniše ·svoje dačko ime i svoj dački jezik rimskim, u novoj postojbini svoj rumunjski jezik zamijeniše slovjenskim, te su kao pripadnici istočne crkve i u novoj postojbini zadnji mračni refugium izdišućeg, sterilnog, ali stereotipnog bizantinstva; zaboravio je reći, da su baš potomci ovih Vlaha, koje put preko Srbije vodi u srce Bosne, širitelji Srpstva tamo gdje mu mjesta nema; zaboravio je reći, da se u čitavoj Srbiji, Macedoniji, Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj, južnoj Ugarskoj veliki procenat pravoslavne inteligencije rekrutira od crnomanjastih potomaka Vlaha — Ašana — Cincara — Morlaka — crnih Latina — Karavlaha, ili kako već hoćemo da ih zovemo. Da je Jireček to rekao, mnogome bi bilo jasno, odakle je dospio onaj klin u naše tijelo, koji je rascijepao istokrvnu braću slovjenske krvi — Hrvate i Srbe!

Stari je aksiom prirodnih znanosti, da u prirodi nema gubitka, a možemo reći da ni u narodnom životu nema promjene bez kompenzacije, i tako su Vlasi — došljaci napustiv svo jezik i svoje narodno ime, zadobili prvenstvo megju pravoslavnim Srbima čisto slovjenske krvi! Vlasi su tamo vogje — Srbi raja; Vlasi su tamo gazde — Srbi sluge; Vlasi su bogati — Srbi siromasi, od Vlaha se rekrutira dobar dio inteligencije,

od Srba seljaštvo i radništvo. Je li onda čudo, ako potomci Vlaha svuda služe najragje onoj stranci, koja najviše potiskuje interese naroda, a svoje sluge najbolje plaća?

Zanimljivo je razmotriti karijeru, kojom se Vlah od prvobitnog svog nomadskog stepena dovinjuje do najodličnijih mjesta u zemljama, u koje se doselio, primjerice i žalibože i u Hrvatskoj. Karavlaška se familija doseli Bog zna odakle i nagje u gustoj šumi zakloništa. Tu razapne čador, žene i djeca se razigju po izokolnim selima, da mole milostinju, a muževi prave na svojim točkovima drvena korita i čanke. Ta prva generacija govori samo rumunjski. To su Koritari ili Cinčari, kako ih narod zove.

Druga generacija: Starješina stekao nešto kolibice, nešto kravice, nešto njivice; on još uvjek radi na točku, ali djeci nabavio je violinu, na kojoj od dosade stružu. Kad ova ponarastu, idu momci u svijet, da o Božiću, krsnom imenu ili o drugim svetkovinama svirajući obijaju pragove zgodnijih ljudi. To su svirači. Ta generacija zamijenila je već rumunjski jezik srpskim ili hrvatskim, ali još se sjeća rumunjskih uspavanka, što im je majka, nosajući ih na legjima u koritu ili u vreći, pjevuckala. Oni u Bosni kad im rekneš, da su Karavlasi stidljivo se smiju i vele, da su Bošnjaci.

Treća generacija: Prodajom korita, sviranjem i drugim načinom stekao je Karavlah nešto novaca, seli u kasabu ili u grad, da špekulira: postaje džambaz, mešetar, trguje stokom, pozaj-

mljuje novac uz 100 postotaka na nesijano žito, ne poduzimlje ni jedan posao, koji ne nosi bar 50 postotaka čistog interesa, a u turskim se pokrajinama bavi i poslovima, za koje hrvatski jezik na svoju diku ni imena nema; ali, on stiče, kupuje kuće i čifluke, otvara dućane, postaje gazdom! Gdje mu je od koristi, reći će, da je Bošnjak, gdje mu ne nosi, veli da je Srbin. Jer kako je na žalost pravoslavlje jedino obilježje, koje dijeli Srbe od Hrvata, prirodno i razumljivo je, da on postaje Srbinom.

Četvrta generacija: Stari stekoše imetak, a mladi ga množe dalje: nekadanji Karavlah po svom imetku došao na glas — i vodi bosanske Srbe, kad mu se dadne prilika i — u opoziciju. A zar on nema posve pravo?

Ta, neda zakon nezakonita prida, neda zakon lihvarstva, neda seljaku na pravdi Boga kožu oguliti! Što više zloglasna vlada štiti nejakoga, zabranjuje lihvarstvo žitom i božjim hljebom, neda da se svijet striže ko pitoma ovca, a što je najveći zločin u te ćorave vlade, ona neće da za bakšiš zažmiri, kada se kod liferacija i kod drugih „radnja“ pravi „gšeft“, neda mnogo toga, čime se na lahki, ali čestoputa slabo skrupolozni način stiče veliki novac. I eto metamorfoze! Iz gusjenice razvio se leptir — iz nekadanjeg karavlaškog iseljenika, postao je čovjek, koji drma narodom na svoje i tugje ciljeve!

Eto, to je ona tamna krv, koja je protekla žilama pravoslavnog naroda u Srbiji, Bosni i Hr-

vatskoj. Ko u to ne bi vjerovao, neka za pouku svoju propitkuje u učenjaka, u liječnika, ma koje vjeroispovjesti. Sada se pita: Jeli je ovoj tamnoj krvi odista dosugjena zadaća, da prevede Bosnu u krilo Srbije, da se toj krvi ropski pokore naši muslimani?

Komu se hoće — jazuk olsun!

5. Narodna psiha.

Kad bi smo htjeli iznositi sve one historičke činjenice, koje nam ocrtavaju javni karakter Hrvata napose, a onda Srba napose, te nam ilustriraju onu golemu razliku u etičkom duhu, što ga odiše čitava povjest Srba i povjest Hrvata, značilo bi to u jednu ruku slaviti, a u drugu kuditi, a to nije naša namjera ni zadaća.

Ali jednu zanimljivu činjenicu moramo iznijeti, a to je ova: Svi moderni narodi, — bili oni mali ili veliki, imaju svojih velikih historičara, jedino ih nema srpski narod. — On ima svojih kronista, koji bilježe fakta; ali pravog historičara, koji bi razbistrio ethos povjesti naroda, u Srba do danas nema. Nema ga, jer se moderni čovjek ne će dati na to, da do sitnice u svijetlu historičke istine prikazuje nečovječnosti, što se kod „onih tamo“ kao crvena nit provlače kroz sredovječnu, pa recimo slobodno i kroz noviju povjest. Tu otimlje sin rogjenom ocu prijesto; tu brat ubija brate, sin proganja oca; tu se kolje, tu se vadi oči, samo da se pretendent dokopa do prijestolja; tu Milutin „cum puella octo annos nata congressus ita matricem ejus laesit, ut foetum nullum edere

posset"; tu Kraljević Marko junak narodnih pjesama, vodi tursku vojsku na Kosovu; tu na Kosovu izdaje Vuk svoju otadžbinu.

U ove grozote mi ne ulazimo, no u hator istine reći ćemo, da sva ona i slična zlodjela nijesu izlijev duše **slovjenskih Srba**, nego su pošljedica onoga bizantinstva, — što ga megju Srbe uvukoše Vlasi.

Dokle je god zahvatio bizantinstvo svojim kužnim zadahom, svuda se ponavljaju iste prilike. Carevi Bizanta ne umiru u krevetu ili na bojnom polju, njih kolju, dave, truju, vade im oči. Kada zasjedoše Osmanlije na njihov prijesto, baštiniše i i oni tu krvnu baštinu, i malo kojem sultanu sugjeno je bilo umrijeti mirno i naravnom smrću. A kad bizantinstvo zahvati srpsku državu, udomila se ta krvava praksa i u politici srpskoga dvora. Pa i u dalekoj Rusiji — strava pred ovom praksom daje malo kojem caru da mirno spava.

Ubijati okrunjenu glavu, sjesti na zakrvavljeni prijesto, kao da je epidemička bolest, slična onom hamocku megju Malajcima.

Mi i opet velimo: nije to slavenska krv pravih Srba, — koja tako radi! — — —

Osvrnimo se radije na narodnu psihu naših bosanskih Srba, pa ćemo se uvjeriti, — da nam se ona prikazuje u prijatnijem svjetlu.

Otkako je okupacija otvorila prag Bosne i Hercegovine prosvjeti i znanosti, — nagjoše i jedna i druga u toj zemlji bogato polje.

Osobito folklora našla je tu široki i zahvalni djelokrug, kao inače gotovo nigdje u Evropi. Naročito medju pravoslavnima nalazi se toliko obilje folklorističkih pojava, da su marljivi sabirači „narodnog blaga“ do sada mogli pribilježiti samo maleni dio onoga što se nailaze pri svakom koraku.

U pjesmi i priči, u narodnim bajkama i običajima, u slavama i svetkovinama naših pravoslavnih izbija svugdje obilje pojava, gdje odišu velikom starinom, kojih megju drugim Slovjenima bar u tim oblicima nema. Učenjaci, koji su stali obragjivati ovo polje, morali su dakako zaključiti, da se u brdovitim, prosvjeti nepristupnim krajevima Bosne sačuvali tragovi stare praslovjenske tradicije. koju je sve nivelirajuća civilizacija u ostalim slovjenskim zemljama davno već izbrisala i uništila. Mnogi folklorista dao se je na proučavanje ovoga živog i bogatog „narodnog blaga“, da po njemu rekonstruira mitos, vjeru, život i običaje starih Slovjena. Da se u Bosni svi narodni običaji pravoslavnih žitelja bitno razilaze od običaja u pripadnika drugih dviju vjera, u katolika i muslimana, to nije trebalo nikog da smeta, to čini pitanje tek zanimljivim. Nije teška rabota protumačiti ovu razliku: kako je u prosvijetljenim zemljama kultura brisala tragove starih poganskih tradicija, tako su, vele, u Bosni fratri i hodže zatirali u narodu tragove slovjenske psihe, u koliko su u opreci sa dogmama katoličke i islamske vjere.

Ali, ako je ikoja znanost u Bosni doživjela

razočaranje, doživljela ga je fokloristika, jer sve te zanimljive folklorističke pojave, o kojima je znanost držala, da su po izvoru slovjenske, nijesu nikako slovjenske, nego su — vlaške!

Jest, skoro sve narodne običaje u pravoslavnih: sve lazarice i koledarice, sve praznovjerice, čaralice, gatke i ostale uspomene prastaroga religioznog shvaćanja, cjelokupno narodno liječenje i dobar dio svatovskih običaja — sve to nalazimo u bosanskih Karavlaha i u rumunjskih i erdeljskih Vlaha! Kako je duboko segnula infiltracija vlaškog elementa u pravoslavni živalj u Bosni, Srbiji i Hrvatskoj, to će se moći utvrditi daljnim razvrstavanjem i uporegjivanjem sa sličnim pojavama u narodnom životu Rumunja u njihovoj domovini.

Da se Hrvati i Vlasi, o kojima ovdje govorimo, još više, nego po svom habitusu, razlikuju po svojim duševnim svojstvima, to znade svak od nas i svaki stranac, koji ih je upoznao: ta je razlika dapače veća nego, recimo, izmegju Germana i Romana, jer je uvjetovana posebnim svojstvima vlaške pasmine. Poticati na mržnju protiv njih, ne bi dolikovalo duhu modernoga vijeka; ali dužnost je ovome duhu, da razbistri ona svojstva rase, koja u narodu uzrokuje inferiorne nagone.

Kao što u životinjstvu ova ili ona životinja dugim nizom evolucije dolazi do stanovitog oblika, što ga znanost zove „Dauertypus“, te je ovaj tip sterilan i nedosežan daljnim bitnim promjenama, tako se i evolucijom naroda u nizu vijekova stvara

pasmina, koja bi se mogla nazvati „D a u e r r a s s e, Ovaka je rasa sterilna, stereotipna, ustrajna, antropološki ukočena, te svoje fizičke vanjštine više ne mijenja. Što je taka rasa starija, to je u nje veća stereotipnost, to je slabija podvrgnuta promjenama. Zato uprav ostaje Jevrej, Jermen pa i Vlah, kuda ga god baci sudbina, uvijek jedan te isti; svuda se ističe svojim prononsiranim antropološkim obilježjima iz mase onog naroda, koji ga hrani. Te stare rase u mnogom vidu naginju generaciji, koju zasvjedočava endemičnost tuberkuloze i sterilnosti, pa onda mlitavost fizičke i psihičke konstitucije Potomci o v a k o v i h n e k a d a n j i h k u l t u r n i h r a s a postaju k u l t u r n i m p a r a s i t i m a, pa kako se razne vrste parasita obično megjusobno proganjaju, te jedna uz drugu ne može da živi tako ne može da živi Vlah uz Jermena.

Tursko carstvo razdijelilo se u dvoje : evropski dio pritisnuše Vlasi, maloazijski Jermeni. Karakteristična je za te rase i njihova nestalnost: oni n o m a d i z i r a j u, dok ne nagju toplo leglo, a kada ih mami još u d o b n i j i l e ž a j, oni kreću dalje. Tako bi se sa malo muke mogao proslijediti put mnogih vlaških obitelji: umoreni lutanjem dolaze u šumu, iz ove u kasabu, iz kasabe u pokrajinsku varoš. Daljna im je etapa Trst, a Beč vrhunac.

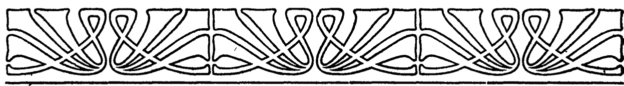
Oni su dobri trgovci, spekulanti, monopoliziraju one grane prometa, u kojima se novac brzinom stiče; ali gdje valja kruh u znoju pribaviti, ondje im nema traga. Gdje uhvate čvrsto boravište,

ondje se odriču svojega starog jezika, svoje staro ime zamjenjuju novim. Uz svoju prirogjenu inteligenciju i liberalno shvaćanje onoga, zašto ima Nijemac vrlo zgodnu riječ, lako će se utisnuti u prve društvene redove. Na žetvi su prvi, na sjetvi zadnji.

Eto, to su Vlasi, o kojima je ovdje riječ: to je njihova psiha. To su „oni tamo“. — koji sebi arogiraju ime srpsko, koji se, pošto uspješe u Srbiji, u novija doba otimlju za glavnu rolu u Hrvatskoj, koji bi voljeli zagospodovati i u Bosni!

Mi ovo ne iznosimo, da ih pokudimo, jer: nitko nije kriv da je živ; ali svaki Hrvat i svaki pravi Srbin-Slovjen treba da zna što je Vlah, da ga se čuva, da mu neda u ruke svoju djedovinu, svoje aspiracije, svoja prava, svoju budućnost.

6. Podajte nam bana.

Do sad smo iznijeli nekoliko markantnih pojava, koje nam u vidu geološkom, geografskom, antropološkom i etnografskom izvan svake sumnje dokazuju, da su „oni tamo" od Hrvata (katolika i muslimana) daleko odvojeni, da ovi potonji sa Vlasima nemaju nikakvih zajedničkih interesa, dapače, da imadu pravo i patriotsku dužnost, da svakom zgodom, gdje se radi o budućnosti ovih zemalja, „onima tamo" zabrane svaku pa i najmanju ingerenciju.

Fantastična je fikcija „slavosrpskih" slijepaca, da su Hrvati i „Srbi" braća. Možda su bila nekoć braća — danas nijesu! U prilog ovom bratstvu navodi se, da im je jezik isti.

Ne znamo, je li ikada ikoji od naših filologa staknuo ovu zanimljivu pojavu: svi slovjenski jezici bez izuzetka, bili oni Rusi ili Poljaci, Česi ili Slovaci, Bugari ili Hrvati, po jeziku su ijekavci; u Malorusa i u Hrvata se mjestimice dotjerava jotacija tako daleko, da ijekavština prelazi u ikavštinu; a u „onih tamo" nema tome ni traga: oni su čisti ekavci, oni se svojom monotonom oduljenom ekavštinom otimlju duhu slo-

vjenskih jezika, oni odišu u tome vidu tugjinštinom, prem su im riječi slovjenske, prem im se knjiga razvila pod utjecajem ruskog jezika.

Zar i ta sitnica nije dosta simptomatična?

Idući ovim putem naišli bi smo na tisuće momenata, koji nas od njih dijele, a ni na jedan, koji bi nas spajao! I ovo treba da uvaži svaki razboriti čovjek u svakoj zgodi, kad se radi o interesu Hrvatstva

Okanimo se Vlahosrba i pregjimo na Hrvate u Bosni, na naš odnošaj spram majke Hrvatske i spram naše monarhije.

Naše je čvrsto i nepokolebivo uvjerenje, da se na ovom odnošaju osniva ne samo budućnost Bosne i Hrvatske, nego i budućnost monarhije. Bosna, ova po običnom govoru okupirana, u istinu oslobogjena zemlja, bitna je sastavina onog područja, na kojem Hrvati osnovaše svoju postojbinu, srce onog ilirskog trokuta, što se stere od tršćanskog zaliva do ušća Save i do Skadarskog jezera. Njegovu je jedinstvenost dokazala povjest u stotinu zgoda, i sam Napoleon je instinktom velikog svog duha osjetio tu jedinstvenost, kada je zamislio da osnuje ilirsko kraljevstvo. Dakako, to ilirsko kraljevstvo imalo je po njegovom planu da otme najčvršću podlogu monarhiji Hapsburgovaca, no naše je uvjerenje, da će uprav na osnovu sjedinjene, ojačane, velike Hrvatske naša monarhija dobiti pomlagjênu snagu, zablistati novim sjajem.

Monarhija svezana je svim žilama svojega ti-

jela na jednu stranu uz more, na drugu uz Balkan, — a ovamo i onamo vodi put preko hrvatskog tla. U interesu je dakle naše monarhije, da taj prag, koji joj otvara put u široki svijet, bude što snažniji, što veći, što jedinstveniji, i svaki političar, kojemu nije stalo do stranačkih, nego do uzvišenih interesa, mora doći do uvjerenja, da je sjedinjenje Bosne i Dalmacije sa majkom Hrvatskom nepobitni postulat svih onih premisa, na kojima se temelji ne samo pravo egzistencije hapsburške monarhije, nego i njezin položaj u evropskom koncertu.

K ovome cilju vode neslomivom snagom sve prilike; u tome progresu mogu nastati časoviti zastoji, ali se on nikada obustaviti ne može!

Da je baš hrvatski elemenat u Bosni pozvan, da u ovom razvoju igra glavnu ulogu, to nam ne treba dokazivati: onaj nezatomljeni strah, kojim „oni tamo" nastoje da osujete našu zadaću, najbolji je dokaz za ispravnost naše tvrdnje. Oni negiraju naša historička prava, jer uvigjaju, kako se njihove utopističke aspiracije pretvaraju u plin pred našima. Mislimo, da se po gdjekoji od razboritijih megju njima sjeća, kako je jedan, zbilja odvažni i samosvjesni Srbin poduzeo odlučni korak, da uvriježi u Bosni supremaciju Srbije i kako je u tome jadno prošao. To je bio Dušan „Silni" na vrhuncu svoje slave, — a njegovo naprezanje se slomilo o samosvjesti bana Stjepana Kotromanića, čovjeka još nemoćna, koji se borio tek za opstanak svoje kuće, za osnutak svoje države, čovjek

u svakom pogledu tek početnik napram silnoga cara. A rezultat? — Rasulo srpskoga carstva!

Pa ovim ljudima još nije „historia magistra vitae“?

Da je Bosna od svog iskona nerazriješivo svezana sa Hrvatskom, da je kath‘eksohen hrvatska zemlja, da je tvorevina državotvorne snage hrvatskog naroda, da postanak „Bosne“ ide u onaj okvir, u koji idu ostale hrvatske zemlje, najbolje će nam dokazati činjenica, da u Bosni postoji od pamtivijeka institucija banova, koje inače ne nalazimo ni u kojega slovenskoga naroda. Banova nemaju ni Srbi ni Bugari, ni Česi ni Rusi, ni ikoji neslovjenski narod Evrope. U Bosni razvilo se kraljevstvo — uprav ko i u Hrvatskoj — na osnovi banstva, a instituciju banstva nijesu ni u Bosni ni u Hrvatskoj napuštali u doba kraljevstva, jer ban ostaje i dalje reprezentat eksekutivne vlasti. To banstvo ne samo da nam dokazuje etničku jedinstvenost Hrvata u Bosni i u Hrvatskoj, nego nam dokazuje, da je i Bosna tvorevina iste cjelovite, jedinstvene, državotvorne ideje, koja je stvorila Hrvatsku.*)

Mi to banstvo naročito ističemo, jer držimo, da bi dostojanstveniku, koji danas u Bosni predstavlja vlast i historička

*) Zanimljivo je, da i sam Dubrovnik, i ako se rano ocijepio od državne zajednice, te postao u duhu hanzeatskom organizovanom republikom, još u XIII. vijeku ima svoje banove.

prava našega kralja na Bosnu, bolje dolikovao naziv bana, nego naslov „poglavica Bosne i Hercegovine“ (Landes-Chef). Naslov „ban“ je popularan, on je zasagjen u srce naroda, njega narod razumijeva; on veže osjećaje modernog življa sa sredovječnim tradicijama, doba narodne muževnosti sa uspomenama iz djetinjstva.

Uskrisite, koji ste pozvani, naslov „bana“, pa da vidite, kako će širom Bosne ushitom i ponosom pozdraviti „svojega bana“!

Iz banstva se razvila hrvatska država. Hrvatski kraljevi vladaju bosanskim područjem, a Duvanjsko polje pozorište je najvažnije narodne slave u čitavoj hrvatskoj povjesti, jer je tu, u srcu svoje države, okrunjen Tomislav prvim kraljem one velike države hrvatske, koja siže od mora do Bugarske.

Iz tijesnog okvira dvanaestorice plemena Bijele Hrvatske razvila se Velja Hrvatska, a njezina je bitna sastavina bila Bosna, jer: za čiju bi se dušu Tomislav borio sa Bugarskom, da mu država nije njome graničila?

Da je Porfirogenitova srpska Bosona, koja je graničila Hrvatskom, istovjetna sa današnjom Bosnom, te da je ova po tome bila srpska zemlja, to je fikcija, jer tko nam jamči, da ono Bosona valja čitati Bosna? Stvarnoga razloga za to nema, dapače svi gradovi, što ih Porfirogenit spominje u Hrvatskoj, Neretvi, Zahumu i Duklji, danas još postoje bar po imenu; ali

mi ćemo uzalud tražiti u Bosni onaj njegov srpski Destinikon, Cernabuskee, Megyretus, Dresnek, Lesnek, niti ko živ znade za njegovo Katera i Desnek u zemlji Bosni.

Rački se mučio, da utvrdi ta mjesta, ali nije uspio, jer iztraživanja u Bosni do danas nijesu mogla obreti ova gradska imena. Njih u Bosni nema, pa ih i netreba u nas tražiti, jer se to uprav protivi onoj granici, kojom Porfirogenit luči Srbe od Hrvata. Ono njegovo „Bosona" nije dakle jezično korumpirano „Bosna", ali je vrlo vjerojatno, da je to — Bojana.

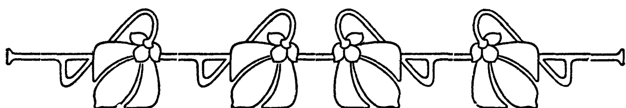
Sve do smrti Zvonimirove, Bosna je neosporivo dio Hrvatske države. Dokaz tome: Krešimir progna 968. god. opornoga bosanskog bana, jer je težio za samostalnošću. Reprezentanti prahrvatskog državljanstva u Bosni danas su Hrvati, bili oni vjerom katolici ili muslimani. I jednima i drugima nije vjera kriterij za narodnost. A „onim tamo" jeste i te kako!

Gdjegod bijaše u srednjem vijeku u Bosni kulturnog sijela, tamo je još i danas katolički i muslimanski živalj zastupan u kompaktnim masama. Katolike nalazimo naročito posvuda, gdje su nekoć bila središta sredovječne vlasti, trgovine, prometa i rudarstva. Pa sve da su ove oaze opkoljene što gušćom pravoslavnom invazijom, ipak im korijen siže u ono doba, kad je naša gruda ne samo u etničkom vidu nego i u političkom bila čisto hrvatska.

Kad jednom nadogje vrijeme, te će se držav-

nopravni položaj Bosne riješavati, valjat će samo na ovaj živalj položiti temeljni kamen za onu vezu, koja ima da Bosnu nerazriješivo spoji sa našom Hrvatskom, sa našom dinastijom i sa našom monarhijom.

7. Hrvatsko državno pravo.

Nadošao je u povjesti Hrvata drugi važni momenat — smrt kralja Zvonimira i nastup nove dinastije. Na ovom historičkom dogagjaju osniva se čitavi odnošaj Hrvata i hrvatskih zemalja prema monarhiji i kad god se bude raspravljalo o kojem državnopravnom pitanju, koje se tiče Hrvatstva, valjat će računati s ovim momentom. Madžarski historičari tumače ga drugačije, a drugačije opet hrvatski, jer dok prvi govore o osvojenju Hrvata po sv. Vladislavu i Kolomanu, ističe drugi onaj glasoviti paktum, kojemu se spomenik sačuvao u memorijalu Tome arcigjakona spljetskog.

U istini nemaju pravo ni jedni ni drugi, jer se tečaj stvari razvio sasvim u vidu legitimističkom. Pošto iza Zvonimira umrije efemerni kralj Stjepan II., osta hrv. kruna na udovi Zvonimirovoj, na Lijepoj Jeleni, sestri ugarskog kralja Vladislava. Usred naroda digla se stranka, koja poricaše ženskoj glavi nasljedno pravo, a Vladislav se digao, da brani prava hrvatske kraljice, svoje sestre Jelene. On se zaputi u Hrvatsku, „jer mu kralj

Zvonimir bio svojta u prvom stepenu, a nije ostavio iza sebe (muškog) baštinika", i vrativ se, ostavi tamo Almu, da zemljom upravlja, i to ne ispred njega, nego ispred udove zadnjeg hrvatskog kralja, jer: dokle god je živa Zvonimirova udovica, ne zove se kralj ugarski kraljem hrvatskim!

Tek kada je umrla kraljica Jelena, — ustaje Koloman i zahtijeva hrvatsku krunu kao baštinu koja je po Jeleni pripala Arpadovoj kući: Koloman se tek prozva kraljem Hrvatskim, on se tek okrunio hrvatskom krunom. Nije se krunio kao Arpadovac, ni kao Madžar ili ugarski kralj. — nego kao nasljednik brata hrvatske kraljice To je posve legitimistički razvitak stvari.

Ako je u Hrvatskoj zbog toga došlo do otpora, bijaše tome jedini razlog taj, — što su Hrvati, tumačeći baštinsko pravo u istom smislu, kao što ga tumači saličko pravo, tankoj krvi poricalo nasljedstvo, dok su Arpadovci to pravo tankoj krvi uvijek priznavali.

Taj se otpor nije savladao oružjem, nego onim slavnim paktom u Tominom memorijalu!

U državnopravnom vidu stoji dakle na prvom mjestu legitimno baštinsko nasljedstvo svojte kraljice Jelene, na drugom tek paktum, a o osvojenju nije bilo ni govora.

Ali, dok nasljedstvo Arpadovaca u Hrvatskoj ima veliku dinastičku važnost, moramo

onom paktumu pripisati veliku političku važnost, jer je to u neku ruku bio Hrvatima „Rückversicherung“: Koloman im zajamčuje sva njihova prava, apsolutnu samostalnost; — on lično jamči za svoje Madžare, da oni ne će dirati u integriget Zvonimirove krune, da ne će sebi arogirati ni prava ni glasa na hrvatskom zemljištu, što više, oni bez naročite dozvole ne smiju ni stupiti nogom na hrvatsko tlo! — To nije paktum, sklopljen izmegju države i države, nego paktum izmegju kralja i naroda. A taj se paktum Madžara nikako i ne tiče, izuzevši jedino to, što njihov hralj karakterističnom termilogijom onoga vremena osiguravu apsolutnu neodvisnost hrvatske države spram ugarske.

Samo za volju ovog pakta odustao je cvijet Hrvatstva — ono dvanaest prvaka velikohrvatskih plemena — od svojega saličkog shvaćanja baštinskog prava, a rezultat je čista **personalna unija**; – čistije na svijetu nema!

Da je ovo shvaćanje uvijek živjelo u hrvatskom narodu, da se isticalo u svim epohalnim momentima hrvatske povjesti, najbolje nam svjedoči to, što sabor na Cetinju gradu, godine 1527., koji je izabrao prvog Hapsburgovca hrvatskim kraljem, taj čin temelji na svečanoj izjavi: „da je Hrvatska od Zvonimirovog doba uvijek bila svoja, da je nitko nije ni oružjem ni silom predobio.“ Primiv Hapsburška kuća ovu krunu, usvojila je i ona to shvaćanje, koje

time postaje nerazrješivom sastavinom njezinih dinastičkih prava.

Hrvati ne samo da su po izumrću jedne dinastije posve neodvisno odabirali novu, nego su joj dapače i utirali put, te je doveli i na prijesto sv. Stjepana, evo primjera: Kada je nastupio kolaps Arpadovske kuće, te su zaredali nemiri radi nasljedstva u Ugarskoj, odabrali su Hrvati posve neodvisno od Madžara svojim kraljem Karla Martela, te su sa Napuljskom kućom do u najsitnije tančine uredili svoj odnošaj prema novoj dinastiji.

Kada je pak umro Karlo Martel, doveli su Karla Roberta u Hrvatsku, te ga okrunili svojim kraljem osam godina prije, nego je postao ugarskim kraljem! A kada je izumrla Ažuvinska kuća, opet su Hrvati dobavili novoga kralja, Karla Dračkog, a ovaj istom iz Hrvatske polazi u Budim, pa se ondje okruni ugarskim kraljem. Pa i Hapsburška kuća proglašena je hrvatsko-kraljevskom posve neodvisno od Ugarske. I još jedno: Hrvatska bila je i **prva zemlja u monarhiji, koja je prihvatila pragmatičku sankciju!**

Da su Bošnjaci kod svih takih državnopravnih prilika prije osmanlijske invazije bili solidarni sa Hrvatima i da su znali, da im je državno pravo isto, posvjedočava neosporni fakat, što se u svakom takom pokretu jednodušno pridružuju Hrvatima. Gospodar Bosne Pavao Šubić bijaše gorljvi pristaša Karla Martela; Mladen Šubić, ban

b o s a n s k i utro je Karlu Robertu put do hrvatskog prijestolja: a za Karla Dračkoga odigrao se zadnji čin tragedije, kojoj je on bio žrtvom u samoj Bosni, u gradu D o b o r u, gdje je protukralj Sigismund sasjekao cvijet bosanskog plemstva, te ga pobacao u rijeku Bosnu. Što više! Bosanski kraljevi, koji su do onda uvijek smatrahu u smislu državnog prava odvisnim od Anžuvinske loze, poriču Sigismundu pravo na naslov hrvatskog kralja, oni se protiv Sigismunda gorljivo pridružiše silnom pokretu, koji je zahvatio sve hrvatske zemlje, a sam b o s a n s k i k r a l j T v r t k o I. primi naslov h r v a t s k o g k r a l j a. Pa i u vrijeme, kada je ustanak u Hrvatskoj ugušen, kada se Hrvati tamo silom moradoše pokoriti Sigismundu, b o s a n s k i k r a l j e v i O s t o j a, S t j e p a n O-s t o j i ć, T o m a i S t j e p a n T o m a š e v i ć nose naslov **„kralj Hrvatom"**. U d o b a d a k l e, k a d a s e s m a t r a o p r a v n i k o n t i n u i t e t h r v a t-s k o g d r ž a v n o g p r a v a p r e k i n u t i m, i d u b o s a n s k i k r a l j e v i z a t i m, d a s a č u v a j u t a j k o n t i n u i t e t.

Zar nam ti „k r a l j e v i H r v a t o m" iz Kotromanove loze nijesu najbolji dokaz, da je Bosna nerazriješivo svezana sa Hrvatskom?

8. Bosna i hrvatsko državno pravo.

Hrvatsko državno pravo, koje se danas koncentrira u osobi Njeg. Veličanstva našega cara i kralja, jest onaj čvrsti neoborivi temelj, na kojem počiva Hrvatska i Bosna. Dok to pravo čami samo na starim pergamenama, na papiru, na poveljama, ono je tek mrtvo slovo; ali dok njegov duh tinja u svakom hrvatskom srcu, dok najmanji dah može da tu iskru uspiri do plamena, Hrvatima je to pravo neoboriv bedem, sa kojeg oni pouzdanjem gledaju u svoju budućnost, na kojem će sagraditi i budućnost Bosne. Tu iskru nije mogla u Bosni ugušiti četirivijekovna osmanlijska invazija; kad jednom dane svježi dah, iz nje će se roditi živi plamen!

Ali ostavimo se za sad daljnih refleksija, pa se vratimo u srednji vijek, jer nam on pruža još po gdjekoju pouku za razmišljanje.

Zaustavimo se časkom kod jedne zanimljive pojave. Bela II. Slijepi je prvi vladar, koji se nazivlje rex Rama (1135.), a od njega pa do današnjega dana nalazimo taj naslov redovito u naslovu svih vladara, koji su bili nosioci hrvatske krune. Da taj naslov ima dokumentirati pravo

krune na bosanski teritorij, to zna svako gjače, a u starijim poveljama se izrikom tumači, da je istovjetno „Rama seu Bosna“. Prema tomu ovaj naslov predočuje historički pravni kontinuitet.

Zanimljivo je ipak, što se, i ako je Koloman 1102, krunjen hrvatskim kraljem, tek 33 godine poslije toga Bela II. zove „kralj Rame“ (Bosne).

Historička konjuktura našla je tu široko polje te je iznijela množinu hipoteza, da protumači tu pojavu, a sva ta muka nije potrebna, jer je stvar i opet u legitimističkom vidu — posve jasna.

Dok je naime postajala cjelokupna, neprijeporna jedinstvenost hrvatskih zemalja, nije bilo nužno uz vladarevo ime isticati partikularni naslov; čim se je pakušalo da te cjeline ocijepiti jedan dio, bila je dinastička dužnost vladareva, da svoja prava na taj dio dokumentira posebnim naslovom.

I uprav u ono doba, kad se prvi put pojavljuje naslov kralja Rame, izbijaju na srijedu prve pojave separatističkih težnja u Bosni. Bogumilstvo, u jednakoj opreci prema istočnoj i zapadnoj crkvi, svorilo ono **bošnjaštvo,** koje je imalo Bosnu ocijepiti od hrvatske zajednice i stvoriti od nje samostalnu državu. To je bilo ono isto bošnjaštvo, koje se je još do nedavno protežiralo, proti kojeg su se dizali Srbi, jer su u njem nazrijevali etnografski paradoks a Hrvati, jer su

morali u njemu vidjeti i etnografski i historički paradoks.

Ali je ovo bošnjaštvo sa svojim separatističnim vjerskim i dıžavnim težnjama donekle ipak uspjelo, jer je Bosna došla do autonomije, ali se ipak nije otela vlasti hrvatskog odnosno ugarskog kralja.

Eto već Bela II. našao je ono sredstvo, koje je imalo svesti u sklad separatističke težnje bosanskih bogumila sa pravom krune, a da ovo ni najmanje ne štetuje: on je imenovao svoga sina Vladislava na saboru u Ostrogonu **hercegom bosanskim**, i tako je od Bosne u neku ruku načinio **sekundogenituru dinastije.** Taj herceg bijaše reprezentant vrhovne kraljevske vlasti, a ban Borić, prem je stvorio autonomnu Bosnu, uvijek je njemu podložan, dapače on sudjeluje lično na državnom saboru u Ostrogonu.

Po nas Hrvate osobito je važno, da je osnovatelj banovine bosanske Borić bio rogjeni Hrvat; njegovo pleme živi u Hrvatskoj još u XIII. vijeku. Prijezda, osnovatelj slavne kuće Kotromanovića, takogjer je porijetlom Hrvat iz Kutjeva, a njegova je kuća tijesno svezana sa povijesti uže Hrvatske. To je doduša sitnica, ali je simptomatična sa gledišta naših aspiracija.

Bilo je u Bosni banova, koji su pod utjecajem bogumilskog bošnjaštva radili na tomu, da se posve otmu utjecaju Arpadovske loze: Eno Kulina, eno Ninoslava; ali obojici se pokus izjalovio. Kulin

se morao pokoriti Emeriku, a Ninoslava svrgnu Bela IV. i postavi na bansku stolicu Prijezdu, praoca Kotromanovića.

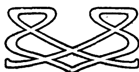
Institucija bosanskih hercega nije prestala, povjest bilježi dosta njih: Koloman vodio je kao herceg bosanski križare protiv bosanskih bogumila, koji su po državnu ideju bili opasniji nego li po vjeru; — Bela IV. imenovao je svoju kćer Agnu bosanskom herceškinjom; istu je čast imala i Elizabeta, supruga kralja Stjepana IV.; za tim je bio bosanski herceg njezin sin Vladislav, pa i raskralj Stjepan Dragutin. U vremenima, kad herceška čast nije bila popunjena, imenovao je kralj posebne bosanske banove, koji su na njegovom dvoru imali da predstavljaju pravo krune i u ono doba, kada bi se Bosna pokušala da se otme utjecaju krune. To su bili u neku ruke banovi in partibus infidelium.

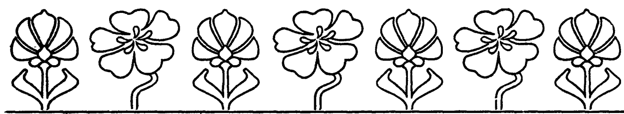
I dok god živa i snažnu Arpadovska kuća, nije se ni jedan ban oteo njezinoj supremaciji; za vlade Anžuvinske kuće ovaj se odnošaj još bolje utvrdio. — Stjepan Kotromanović je odlučan pristaša Karla Roberta; za Tvrtkova vremena datiraju bosanski spomenici „v' dni gospodina krala Lauša“ ili „Lojša“. — Ova se ovisnost ističe u svim bosanskim dokumentima sve do onog doba, kada je izumrla Anžuvinska kuća.

Fakat je dakle, da je u srednjem vijeku nosilac hrvatske krune suveren Bosne a banovi i kraljevi bosanski samo su predstavnici

egzekutivne vlasti. Da je jedan od njih bio podložan — drugi oporan, to leži u prilikama onog vremena, ali sâm odnošaj u svoj bitnosti — nije se mijenjao. Mi se danas možemo o tome svagjati, je li djelokrug bosanske autonomije u srednjem vijeku bio veći ili manji; mi možemo raspravljati i fomalnom obliku te autonomije; — ali de je Bosna bila uvijek integralni dio hrvatske cjeline to je fundamentalna dogma, u koju ni jedan čovjek, ako poznaje povjest Bosne, ne će dirati.

I „oni tamo“, kojima je ta dogma mrža nego islam i katolicizam, rado izbjegavaju ovu temu, jer dobro osjećaju, da je hereza spram države često opasnija, nego hereza vjerska.

9. Socijalna pogibao.

Iz našeg razlaganja u dosadašnjim člancima izbija za svakog misaonog čovjeka ko nepobitna činjenica, da politički narod u Bosni može biti samo hrvatski; o drugome tu ne može biti govora. Ali ako je pitanje narodnosti u Bosni u političkom vidu posve jasno, ima to pitanje dvije druge strane, koje nam valja još objasniti jedno je vjerska, a drugo socijalna.

Statistika od g. 1895. iznijela je, da u Bosni ima po vjeri 224.142 katolika, 548.632 muslimana, dakle 882.774 Hrvata. Svoje narodnosti ovi su posve svijestni, ili imata je svijest bar sveta. Naprotiv ovima ima 673.246 istočnopravoslavnih, kako ih službena statistika posve korektno zove. Nekad je u augustu 1898. godine u život stupila uredba o autonomiji ove vjeroispovijesti, ovaj naslov izmjenjen u „srpsko-pravoslavni“. Agitacija prenešena od „onih tamo“ učinila je od naših, po vjeri „srpsko-pravoslavnih“, — Srbe, i tako se uvukao u Bosnu **novi** narodni naziv. Velim naročito da je taj naziv **nov**, jer se još posve dobro sjećam, kako sam jednoga česti-

tog pravoslavnog seljaka u istočnoj Bosni pred dvadeset i više godina teško uvrijedio, kad sam ga pitao nije li i on Srbin. On mi reče, da je Bošnjak, a „Srbijanci“ da su — palikuće. Bog sam zna, kako je dospio do te čudne asocijacije ideja!

Pitanje je, kako je pravoslavni elemenat ili, kako „oni tamo“ hoće — srpski — u Bosni preoteo mah?

Ako progjemo onu silu bosanskih sredovječnih dokumenata, što u zadnjih trideset godina izagjoše na vidjelo, mi ćemo u njima za srednji vijek uzalud tražiti spomenike pravoslavnog elementa. Prije turske invazije nema u Bosni ni jedne pravoslavne biskupije ne spominje se ni jedan pravoslavni episkop, ni jedna pravoslavna crkva, ni jedan pravoslavni manastir. Pokojni Ilion Ruvarac, uvaženi istražilac historije a po zvanju pravoslavni arhimandrit, uzalud se mučio, da u Bosni obrete u srednjem vijeku koji pravoslavni manastir, i nije uspio dalje, nego da je tek uspostavio mogućnost, da ih je bilo: — dokaza za tu mogućnost nije iznio ama ni jednog. Tko o tome dvoji, neka slobodno prolista Ruvarčeva djela. Mi znao samo to, da je dabarska biskupija u XV. vijeku sa Limn u novopazarskom Sandžaku prenesena u Mileševo, a odavle za osmanlijske vlade u Sarajevo; mi znamo dalje, da je **1777.** prenešena stonska biskupija u Mostar. To su

nam jedini važniji spomenici pravoslavne crkve u Bosni; oba idu u doba osmanlijsko.

I doista invazija osmanlijska bila je uprav širiteljica pravoslavlja u Bosni, jer Osmanlije, nazirući u katoličkom elementu uvijek i u svako doba pristaše habzburške kuće i njezinih prava na Bosnu i Hercegovinu, potiskivali su taj elemenat potpomažući pravoslavlje što bolje mogu. Za turske vlade bilo je više epoha, za kojih su izaslanici carigradskih patrijarha proganjali u Bosni katolički narod na način, koji je u mnogočemu sličan progonstvima prvih kršćana za rimskih careva. Fratarske kronike iz onog doba pune su jauka i plača potištenih katolika!

Uz ovaku politiku carigradske Porte i njojzi odanog Fanara, ovih združenih propagatora pravoslavlja u Bosni, pridruži se i treći faktor, bijaše to — Vlah.

Gdje bi pala turska vojska, igjahu za njom sastupice čopori „Vlaha" kao vrane za sokolom. Kao zloglasni martolozi ili motro-Vlasi oni bi iza bitke plijenili bojno polje; u osvojenom kraju bi proganjali mirna seljaka, gonili ga s kuće i kućišta, da sami sjednu na njegovu djedovinu, a u žile naroda, koji je usprkos ratnoj stravi ostao na rogjenoj grudi, uliše onu „tamnu krv", koja jedan dio starosjedilaca odvaja od plavokose slovjenske rase. Sam Bog zna, koliko je hiljada ili stotinu hiljada katolika u ono krvavo doba u slabosti svojoj, a pod pritiskom nemilosrdne sile ostavilo pradjedovsku vjeru i prihvatilo pravoslavlje. Ovi

martolozi, Bizantinci do vrška svojih nokata, bili su, rekoh, gorljivi širitelji pravoslavlja, i danas možemo njihove potomke lako raspoznati usred pravoslavnih plavokosih. Oni se doduše zovu „Srbima", ali ako nam se hoće precizna nomenklatura, možemo ih slobodno nazvati Vlahosrbima.

I ovi vlahosrbi ne predstavljaju u Bosni, kako sebi oni utvaraju politički, nego samo socijalni problem.

Ali da jasno protumačimo, što je Vlah?

Na to neka odgovore spomenici srednjega vijeka iz same Srbije, da nas ne bi tko prekorio za izvraćanje ili neistinu.

Isprva označuje ime Vlah Rumuna, koji se po balkanskim zemljama nestalno skita, a kada se smiri sred slovjenskog življa na jednom mjestu, živi kao čoban, tako, da riječ Vlah mjestimice označuje i čobana u opće. Da su se vlaški naseljenici u Srbiji još u XIII. vijeku smatrali strancima, dokazuju listine, gdje se zovu „tugjozemljanima", ali se oni u brzo slaviziraju i postaju „Srbi". Ovaj proces možemo lijepo proslijediti, razmatrajući ono par stotina vlaških imena, što ih nalazimo u sredovječnim spomenicama Srbije: što što su listine starije, to više ima čisto rumunskih imena, a što mlagje, to više preotimlju mah slovjenska. Što više, Vlasi dobivaju posebnu organizaciju i posebne knezove. Kako se vidi, akomodacija prema življu, u kojem, ili bolje o kojem žive, u njih je svršena, gotovo neka vrst Darvi-

nova mimicri-a, koja tu u životu jednog plemena izbija!

Poznato je, da je srpsko žiteljstvo bilo u srednjem vijeku razdijeljeno na kaste, od kojih je najniža bila kasta Vlaha. Oni su dužni davati za 30₀/⁰ veći porez, obavljati za 30₀/⁰ više robote, a globe su za Vlaha po zakonicima za 30₀/⁰ strože nego za same merop'he. A već ti meropsi predstavljaju najniži stepen evropskoga kmetstva, jer za ono malo meropštine, što ju obragjuju, nose sav državni i vlastelinski namet i gotovo su pola vijeka na tugjoj roboti. Ali Vlah još je na nižem stepenu, jer njemu ide onaj stari bjeljeg, to jest pravo na stanoviti dio prirasta od vlastelinove stoke, ako joj bude pastirom, što ide inače svakoga meropha. Kako je nizak bio položaj Vlaha u srednjem vijeku, razabire se najbolje po tome, što Srbinu brani zakon, da oženi Vlahinju; ako to učini, idu mu djeca i unučad u merophe — pa bio im otac baš i vlastelin — i vrijedi za njih meropški zakon. To su dakle bili srpski heloti u srednjemu vijeku!

I ta najniža klasa ljudstva ipak je tamo već za rana tako preotela mah, da Vlasi u XIII. vijeku imadu svoje knezove, u XIV. vijeku ima u Srbiji množina vlaških sela i katuna, a koliko ih je bilo, može se lako proračunati, kad uvažimo, da im se godišnji potrošak soli onda računao na 10.000 tovara!

Oni dakle u samoj Srbiji za sama cara Dušana pritisnuše srpski živalj. U koliko su pak pre-

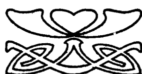
oteli mah za turske provale, to nam svjedoči ratna povjest zadnjih vijekova. Turska je provala u Srbiji prouzrokovala silan preokret, uništila je zakonicima ustanovljene kaste, Vlah se uzdigao nad svojim bivšim gospodarom i danas su potomci starih Srba težaci, oni plavokosi čestiti i radini srpski seljaci, a crnomanjasti potomci Vlaha gospodari su i prvaci. U njihovim je rukama vlast, u srcu vlastita korist, a na jeziku — ime srpsko.

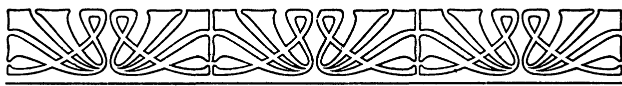
I ovi Vlahosrbi, širitelji pravoslavlja u srednjem vijeku, a propagatori srpstva u današnje vrijeme, predstavljaju danas u Bosni veliku socijalnu pogibao, koja prijeti osobito našim muslimanima.

Osokoljeni uspjesima, što ih postigoše u Srbiji i Crnoj Gori, gdje su muslimanski elemenat posve istisnuli i uništili, misle, e je za slični rad nastupila hora i u Bosni, te sa svom lukavom žilavošću rade na jednom cilju, da muslimanski živalj upropaste. Gledajmo oko sebe, pa što višto vidimo? Gdje je god čifluk na prodaju, kupac mu je obično potomak starih Vlaha; gdje god kmet na čifluku radi na propasti age, zapazit ćeš one nokte srednjo-vjekovnih martoloza. Pa koliko ćeš puta čuti u kafanama i mehanama po gradovima bosanskim, kako se ovaj ili onaj od „onih tamo" hvali na sva usta: da će nadoći vrijeme, gdje će sadanji aga kao irget raditi na njegovoj zemlji, gdje će bosanski beg sjediti sprijeda u fijakeru, da goni konje svome gazdi, koji će se za njime u kolima razbašiti!

Ali ta gospoda „tamne krvi“ ipak će se u računu prevariti, jer, dok je u Srbiji i Crnoj Gori bilo posla sa masom bez političke narodnosti, sa narodom bez povjesti, u Bosni imadu pred sobom potomstvo sredovječne hrvatske vlastele. Tu je svijest druga, a ustrajnost to jača, što će biti tvrgje zalegje u Hrvatstvu.

Naši muslimani neka svakako bdiju i neka se čuvaju ove socijalne pogibli, koja im prijeti od „onih tamo‘. Kad jednom upoznadu te ljude i njihove težnje, minut će i opasnost, jer, tko upozna pogibao, taj će je znati odbiti, ukloniti se od gotove propasti!

10. Naš nauk.

U ovim našim člancima iznijeli smo samo najvažnije momente, koji osvjetljavaju današnji položaj Bosne prema Hrvatstvu i preko njega prema dinastiji i monarhiji. — Temat o političkom značenju Hrvatstva u borbi sa poznatim centrifugalnim težnjama, bile one protuhrvatske, protudinastične ili protumonarhijske, što ih propagiraju „oni tamo“, mi bismo mogli oduljiti u još tanje sitnice, te ga obrazložiti gotovo nepreglednim redom argumenata. No mi se zadovoljismo za sad onim, što u svakom hrvatskom srcu tinja, što je čvrsto i nepokolebljivo usagjeno u svijest svakoga pravog rodoljuba i priznato kao nepobitna istina od svakog stranca bilo ma koje narodnosti, — ako isti po božjoj pravdi uvažava istinske prilike.

I eto nas da svršimo.

Za Hrvate u Bosni izbija iz naših razmatranja ovaj nauk: Na nama je, da se kupimo oko zastave Hrvatstva, naročito u sadanje doba, gdje vidimo, da se u užoj Hrvatskoj našlo malodušnika, u čijim je rukama ona klonula.

Ova zastava, ova ideja veže nas na našu prošlost, ona nam kazuje put u budućnost. Hr-

vatstvo, *veže Bosnu uz dinastiju, a kralj hrvatski neosporivi je gospodar Bosne.*

Hrvatstvo, koje je prilikama zadnjih stoljeća na tri dijela rascijepano, u Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni, valja da se već jednom složi, jer će tek onda predstavljati onaj snažan faktor, koji je u sustavu monarhije potreban za izjednačenje sila. Nama nikako ne dolikuje, da u prilikama, gdje moć koleba *izmegju cisa i transa* jednoj stranci robotarimo i za našu službu primamo koji dobačeni bakšiš; nama dolikuje, da pred očima vazda držimo interes hrvatstva i interes krune. *Da ova dva interesa uvijek idu uporedo, to nam je povjest pokazala u stotinu prilika.*

Za muslimansku braću držimo, da je ovo naše razlaganje dosta poučno.

Prošlo je skoro trideset godina od okupacije: tko je onda bio djetetom, dorasao je do potpune muževne snage i naučio se trijeznom rasugjivanju.

Svak osjeća, da je vrijeme nestalnosti na izmaku: prilike se konsolidiraše, pa treba da i muslimanska braća pogju putem, što im je jasno opredijeljen našim sredovječnim tradicijama, da se odvažno pridruže ostalom hrvatstvu, jer su mu tek jedna grana, jer su s njime istoga porijetla i iste krvi.

Ono malo plaćenika ili zasljepljenika megju njima, koji su krenuli putem, na koji ih mame „oni tamo“, neka dobro upamte onu narodnu:

Ako s Vlahom ručaš, te do pola izjedeš, udari ga čankom po glavi, jer će on tebe čim doruča!

„Onima tamo“ — razumije se — ne će naše razlaganje biti po ćudi. Manje će ih ljutiti, što smo iznijeli nepobitne argumente za to, da oni u Bosni nemaju riječi, ali će ih ugristi u srce, što smo ih upoznali.

I ako „oni tamo“ našega nauka ne će prihvatiti, ipak neka uzmu na znanje našu poruku: Neka ne niču, gdje ih ne siju, neka se ne nameću narodu, na čijoj su se grudi njihovi pradjedovi nekoć smirili, gdje su našli toplo leglo, te se gazdinski hrane od znoja, često od krvavog znoja blagoćudnog naroda.

Mi „one tamo“ ne ćemo po primjeru nekadašnjih srpskih zakonika smatrati helotima, mi njihovu djecu i unučad ne ćemo goniti u merophe, — ali mi od njih tražimo, da budu zahvalni narodu, na čiju su grudu njihovi pregji sjeli, da poštuju njegovu narodnost, njegova prava i njegovu budućnost.

I još jedno, da ne bude sumnje u iskrenost onih pobuda, iz kojih nikoše ova naša razmatranja. Ni jedna naša riječ nije naperena protiv one naše pravoslavne braće, u čijim žilama kao i u našim struji čista slovjenska krv, i mi nemamo ništa protiv toga, što se u znaku svoje vjeroispovijesti služe imenom „Srbi“.

Njima želimo napredak i sreću u ravnoj mjeri kao i nama samima, zvali se oni po vjeri katolici ili muslimani.

I oni su uprav kao i mi, u prošlosti oćutjeli teške udarce od „tamne krvi", o kojoj je bio govor u jednom odjelku ovoga našega razglabanja.

Pogledajmo oko sebe, zagjimo po selima sa čisto pravoslavnim žiteljstvom, pa ćemo se uvjeriti, da i u sadašnjosti našu plavokosu, dobroćudnu pravoslavnu braću, gdje samo mogu, tlače i gnjave, izrabljuju i zavode „oni tamo" na svoje sebične ciljeve, da u njihove mirne domove unose tobože „srpsku", a u istinu protuhrvatsku, protumonarhijsku i protudinastičku agitaciju. Pa kako su „oni tamo" vješti i prepredeni, nagjoše na žalost i dosta plaćenika, kojima dajemo na razmišljanje ovo: „Zadržite novac, za koji se prodaste, ali ne javljajte se, gdje pošteni ljudi govore!"

Ovim zaključujem!

Stojim na piku i biljegu „onima tamo" i mirne savjesti čekam njihovu otporuku. Spreman sam, da se do zgode opet javim, ako mi „Hrvatski Dnevnik" ustupi ko ovog puta malo prostora.

